

Kovács István

A nagy háború nyomán szerveződő lengyel állam és a felbomló Magyar Királyság, avagy a Versailles-ba vezető diadalút és keresztút

A cseh–lengyel konfliktus kirobbanása: harcok a Cieszyni Hercegség, Árva megye és a Szepesség hovatartozásáért

■ 1918. november 11-én a magdeburgi börtönből egyenesen Varsóba szállított Józef Pilsudski, a központi hatalmak oldalán harcoló, majd velük szembefordult lengyel légiók legendás parancsnoka kikiáltotta a lengyel állam létrejöttét, függetlenségét. Ez azt jelentette, hogy százhuszonhárom esztendeig tartó felosztottság után Lengyelország visszakerült Európa térképére. Ahhoz, hogy ott is maradjon, a lengyeleknek két esztendőn át kellett háborút folytatniuk a felbomlott Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország egykori lengyel területeire igényt tartó, szerveződő utódállamokkal és a lengyel területeit elvesztő Németországgal. A legveszedelmesebb ellenségnek a bolsevik Oroszország bizonyult, amely a proletár világhorradalmat a szétzúzandónak tartott „fehér Lengyelországon” át akarta Nyugat-Európába „exportálni”. A Franciaországban szervezett lengyel haderőnek és a lengyel emigráció befolyásos antantbarát politikusainak, propagandájának köszönhetően a lengyel állam képviselői 1919 januárjától a győztesek oldalán foglaltak helyet Versailles-ban.

A padovai fegyverszüneti egyezmény megkötésének (1918. november 3.) szinte már másnapján kezdetét vette a Magyar Királyság felbomlása, felbomlasztása. A lengyelek nem akarták, hogy az általuk többségében lengyel lakosságúnak tartott Árva megye és a Szepesség a majdani csehszlovák állam határai közé kerüljön. (Szepes vármegye lakosságának az 1910-es népszámlálás szerint 60 százaléka vallotta magát szlovák anyanyelvűnek, a németek és magyarok együttesen 26 százalékat alkottak. A fennmaradó 13,5 százalék egy részét tették ki a lengyel anyanyelvűek, a rutének és a cigányok mellett.) 1918. november 12-én a magyar kormány jegyzéket nyújtott át a lengyel kormány budapesti képviselőjének arra vonatkozóan, hogy „a kapott jelentések szerint Szepesófalut egy lengyel tiszt tizenkét katonájával együtt megszállta. Állítólag más lengyel erők is betörni készülnek Magyarországra. Kérem, hasson oda a lengyel kormánynál, hogy állítsa le a Magyarországi területi integritását

veszélyeztető cselekedeteket.” Még ugyanezen a napon az alig huszonnégyszáz órája hivatalban lévő Józef Pilsudski arra utasította a Krakkói Lengyel Katonai Parancsnokságot, hogy egységeit Magyarország területéről vonja vissza a háború előtti galíciai–magyar határra. Parancsa megfogalmazásakor nemcsak a magyarok iránti baráti érzés vezette, hanem a józan helyzetfelmérés is. Tudatában volt annak, hogy a lengyel katonaságra elsősorban Kelet-Galíciában van szükség, s a Szepességért és Árváért nem a magyarokkal kell megküzdeni, hanem majd az Észak-Magyarországot birtokba vevő csehekkel, akikkel a Cieszyni Hercegség hovatartozása miatt kirobbanó konfliktust alig egy héttel azelőtt sikerült – átmenetileg – elsimítani.

Az ásványi anyagokban gazdag, iparosított és nagyobb-részt lengyelek által lakott Cieszyni Hercegség (Księżstwo Cieszyńskie, amit Osztrák Sziléziának vagy Cieszyni Sziléziának is neveztek) lakói közül az 1910-es népszámlálás során 233 850-en vallották magukat lengyelnek, 115 604-en csehnek, 76 916-an németnek. Október 19-én megalakult lengyel érdekvépviseleti szervezete, a Cieszyni Hercegség Nemzeti Tanácsa a hónap végén bejelentette, hogy a (még nem létező) Lengyel Köztársasághoz akar tartozni. Október 31-éről november 1-jére virradó éjszaka a cieszyni helyőrség lengyel katonáinak segítségével a Nemzeti Tanács átvette a hatalmat. A történelmi országrészre a csehek is igényt tartottak. November 5-én a két nemzet helyi képviselői megállapodtak a terület etnikai alapon történő felosztásában. Eszerint a terület háromnegyed része Lengyelországhoz került volna. A megalakuló csehszlovák kormány azonban az egész Cieszyni Hercegségre igényt tartott, s várta az alkalmat, hogy ennek fegyverrel szerezzen érvényt.

Miután a magyarok 1918. december 7-én kiűritették Árvát és a Szepességet, a két terület a csehszlovák és a lengyel fegyveres erők ütközőzónájává vált. A kiűritett területek egy részét Andrzej Galica ezredes csapatai szállták meg, s több helyen összetűzésre került sor a bevonuló cseh csapatokkal. A Budapesti Szövetséges Katonai Misszió vezetője, Fernand Vix alezredes nemcsak Károlyit készítette meghátrálásra jegyzékeivel, hanem az Árvát és Szepességet megszálló lengyeleket is. Vix alezredes

ugyanis a lengyel fegyvervásárlási bizottságon keresztül, Ferdinand Foch marsall állítólagos parancsára hivatkozva, Árva és a Szepesség elhagyását kérte a lengyelektől. Ez január 13-án megtörtént anélkül, hogy a kérdéses parancs hitelességét a lengyel kormány ellenőrizte volna. Az Árvában és a Szepességben berendezkedő cseh polgári és katonai hatóságok megtorló akcióinak számos lengyel esett áldozatul. Részben az elüldözöttekből jött létre 1919 tavaszán a Szepességi-árvai Légión, amelynek soraiban a magyar hadsereg kétszáz volt katonája is szolgált.

1919. január 12-én az orosz Vörös Hadsereg parancsnoksága utasítást adott a Visztula Hadművelet megindítására, amelynek célja Lengyelország elfoglalása volt. A csehek, kihasználva, hogy a lengyel haderőt leköti a Kelet-Galiciában az ukránokkal vívott háború s a bolsevik Vörös Hadsereggel a közeljövőben várható összecsapás, öt nappal a párizsi béketárgyalások megkezdése után, január 23-án páncélvonattal megerősített, 16 ezer fős haderővel benyomultak a Cieszyni Hercegség lengyelek által birtokba vett részébe, ahol nem tartózkodott számottevő lengyel fegyveres erő. Lépésüket később azzal indokolták, hogy a terület lengyel lakói 1919. január 26-án részt vettek a szejmválasztáson. Ezzel kitört a kegyetlen epizódokban is bővelkedő, nyílt háború a lengyelek és a csehek között, amelynek az antant fellépése február 3-án, fegyverszünet megkötésével vetett véget, bár a szövénys összecsapások még hetekig eltartottak. A cseh légionisták az oroszországi polgárháborúban megszkott, kegyetlen módszereket alkalmazták az elfogott lengyelekkel szemben, s a sajtó révén ennek egész Lengyelországban híre ment. A konfliktus magyar és lengyel katonai csoportokat hozott össze a konspiráció szintjén. Terv született arra, hogy magyar diverzánsok is támogatják a lengyelek harcát a Sziléziai Hercegség megtartásáért.

Ugyanebben az időben Andrzej Galica ezredes részben önvédelmi célból (mivel a csehszlovák csapatok január és május között huszonöt ízben lépték át a lengyel határt), részben a csehek által megszállt Árva és a Szepesség újbóli birtokba vétele érdekében továbbfejlesztette haderejét, amely podhalei dandár néven lett ismert. Miután a Stromfeld Aurél terve alapján, május 30-án megindult ellentámadás során a magyar Vörös Hadsereg június 5-én bevonult Kassára, majd Eperjest s június 10-én már a lengyel határ közelében fekvő Bártfát is visszafoglalta, Andrzej Galica ezredes lefegyverezte a Lengyelországba átszorult csehszlovák csapatokat. Ő a magyar Vörös Hadsereg működéséből azt a következtetést vonta le, hogy „a magyar bolsevizmus más, mint az orosz, inkább nacionalista mozgalom”. Nem tudhatta, hogy a „magyar bolsevizmus” mindennapi életet ellenőrizni, uniformizálni akaró belpolitikai intézkedéseit és terrorkülönítményeinek ezeket szolgáló tevékenységét tekintve nem sokban különbözött az orosz kommunisták hatalomgyakorlásától.

Andrzej Galica a csehek pánikszerű menekülésének láttán Árva és a Szepesség megszállását tervezte. Amikor a csehek kiűrtették a Szepességet, a Késmárki, Lublói és Szepesófalui járások lengyel lakosainak Nowy Targban jelentkezett küldöttsége „könyörögve” kérte, hogy lengyel hadsereg vonuljon be és biztosítsa a védelmüket. Galica a krakkói parancsnokságtól kért intézkedést. Antoni Szymon tábornoktól az az utasítás érkezett, hogy a podhalei lövészek sorakozzanak fel a határon, de azt ne lépék át. Galica „csak” felderítő őrzőjáratokat küldött csehek által elhagyott szepességi helységek egy részébe, többek között Ólublóba. Ez arra mutat, hogy Galica ezredes mindenre felkészülve kidolgozta a Szepesség megszállásának tervét. Ebben számított a szepességi magyarok támogatására is. Június 18-án azt nyilatkozta a *Dziennik Polski* című napilapnak, hogy a magyarok azt se bánnák, ha hat járásnál nagyobb terület foglalnának el „Szlovákiából”. Nem túlzott: a Szepesség szórvány magyar lakossága az adott helyzetben inkább szerette volna a baráti Lengyelország polgárainak lélekszámát gyarapítani, mint a légionistái kíméletlen fellépésével félelmet keltő Csehszlovákiát.

Hasonló hozzáállás jellemezte Árva megye csekély lélekszámú magyarjait is. Árva megye lengyel etnikumú falvait átmenetileg már 1918. november 5-én megszállták a lengyel járőrök. A megye Lengyelországhoz csatlolásának élharcosa a Podwilkben született Divéky Adorján volt, aki már a háború kitörése előtt diákként a lengyel–magyar egymásraultalság történetét kutatta, s a magyar–lengyel kapcsolatok szakirodalmát az I. világháború végétől nemcsak a ma is alapmunkáknak számító műveivel gazdagította, hanem formálója is lett a kapcsolatoknak. Elég, ha kiemeljük, hogy ő kísérte 1920 augusztusában a magyar lőszerszállítmányt a Mihail Tuhacsevszkij vezette bolsevik Vörös Hadsereg által a Visztula vonaláig visszazorított lengyel hadsereg megsegítésére. Így elmondható, hogy Podwilk szülötte személyesen is hozzájárult a varsói csatában aratott győzelemhez.

Tomáš Garrigue Masaryk köztársasági elnök már 1919. június 12-én kérte Edvard Beneš külügyminisztert, hogy tiltakozzon a francia, angol, olasz miniszterelnökökből és az Egyesült Államok elnökéből álló Négyek Tanácsánál amiatt, hogy „a lengyelek a csehek súlyos helyzetét saját céljaikra használják ki, s hasznat húznak a bolsevizmusból”, és azzal vádolta „a lengyel aktivisták krakkói frakcióját”, hogy „politikájukkal összejátszanak a németekkel és a magyarokkal, amihez már az osztrák időben hozzászórtak”. A demokrácia példaképének tekintett Masaryk volt az, aki a Szilézia hovatartozásért folytatott harc során leszögezte: „Ellenezzük a népszavazást. Nem fogadtunk el népszavazást sem Csehországban, sem Szlovákiában; Szilézia évszázadokon át a mi államunk része volt, és nekünk a teljes jogunk megvan Sziléziára, a jogot pedig nem lehet sem agitációval, sem szavazással megváltoztatni.” Magyarország vonatkozásában Masaryk mintha minderről megfeledezett volna.

A Cieszyni Hercegség hovatartozásának ügyében 1920. július 28-án döntött a párizsi nagykövetek tanácsa, amely az Olza folyó mentén húzta meg a határt. A karwinai szénmezőt is magába foglaló, 1200 négyzetkilométernyi területen, amelyet Csehszlovákiának ítélték, 140 ezer lengyel lakott. A lengyelek által megkapott résznek nem volt cseh nemzetiségű lakosa. A Cieszyni Szilézia lengyelek által megoldatlannak tartott kérdése hosszú évekre feszültté tette a cseh–lengyel viszonyt. Ugyanezen a napon, június 28-án született döntés Árva és a Szepesség hovatartozásáról is: Lengyelországnak Árva megyéből a 389 négyzetkilométernyi jablonkai háromszöget ítélték, amelynek tizenkét helységében 16 ezer ember lakott. A Szepeségből 195 négyzetkilométernyi terület és tizenhárom helység került a Lengyel Köztársaság határai közé 8700 lakossal.

Ami a politikában több mint bűn...

Amikor 1919 végén a magyar béke delegáció Párizsba készül, vezetőjének, Apponyi Albertnek már nincsenek illúziói. Magyarország sorsa eldőlt. Hiába visz magával a nagy hírű földrajztudós, Teleki Pál a magyar nemzetiség területi elhelyezkedését piros pontokkal jelölő térképeket, amelyek kidolgozásával még Károlyi bízza meg őt és munkatársait, Magyarországra menthetetlenül az a sors vár, mint Lengyelországra 1793-as, második felosztása után. A különbség az, hogy lehetőségeit tekintve az akkori lengyel állam kedvezőbb helyzetben volt, mint a békeszerződéssel voltaképpen életképtelenségre, lassú kimúlásra ítélt Magyarország. Tadeusz Kościuszko még harcba tudta hívni a népet, s az általa kirobbantott felkelést a Porosz Királyság és az Orosz Birodalom csak együttesen tudta leverni. A lengyeliség vereségében is olyan erőt mutatott, amely az országot 1795-ben végleg felosztó hatalmakat a XIX. század folyamán végig bizonytalanságban tartotta, s erejük összezárására kényszerítette akkor is, ha politikai érdekeik mást diktáltak volna. Vagyis Lengyelország a nagypolitika számára akkor is létezett, amikor már nem volt.

A nagypolitika számára Magyarország lényegtelené vált. Már csak azért is, mert a magyarság Európa köztudatában nem létezett, osztráknak tekintették. Az önálló külképviseletek hiányáért a háború végén kellett súlyos árat fizetni. A nemzetközi közbeszédben csak akkor jelent meg hirtelenjében és harsányan a magyar, ha elő kellett hozakodni bűnösségével. Így például a világháború kitörése miatt egyszeriben Tisza István miniszterelnököt terhelte a legfőbb felelősség, holott éppenséggel ő volt ellene az elhamarkodottnak tartott szerbiai hadüzenetnek. A csehszlovák külügyminiszter, Edvard Beneš nem állt egyedül a magyarokról terjesztett véleményével, miszerint „a Szent István egykori koronájához tartozó területek uralkodó osztályai által képviselt magyar népet minden szövetséges egyöntetűen a világháború legfőbb segítőjének, ha ugyan nem az első számú felelősének tartja.

A magyarok már a háború előtt is azon mesterkedtek, hogy a propaganda minden eszközével elkendőzzék a korábbi magyar kormány és főleg bizonyos arisztokrata kormánykörök tetteit. Ám mindezek ellenére a háború folyamán sikerült lelepleznünk a magyar oligarchia valódi lényegét, valamint Magyarországon a háború előtt és alatt uralkodó valódi állapotokat. Az egész világ elborzadt ezeknek a tősgyökeres mongol politikai viszonyoknak a láttán, és megértette, hogy a háborút nem egyedül az egykori Osztrák–Magyar Monarchia végzetes politikája robbantotta ki, hanem sokkal inkább Budapesten, mint Bécsben készítettek elő.” Az Egyesült Államok elnöke, Woodrow Thomas Wilson elhatárolódva, Nagy-Britannia miniszterelnöke, David Lloyd George kétkedve, Vittorio Emanuele Orlando elbizonytalanodva, Franciaország kormányelnöke, Georges B. Clemenceau viszont szívvel-lélekkel osztozott ebben a beneši szellemű ítéletben. Clemenceau volt az, aki részvét nélkül, örömmel tört palcát Magyarország fölött. Mintha elvakultságában akár Lengyelországot is veszni hagyta volna, ha megmentésének ára az, hogy a Csehszlovákiának ítélt Kárpátalja maradjon Magyarország része a Szovjet-Oroszországgal szemben 1920 után stratégiaileg különösen fontos közvetlen kapcsolattartást biztosító lengyel–magyar határ miatt is.

Az éppen aktuális lengyel helyzetről az 1920. július 25-én miniszterelnökké is kinevezett Teleki Pálnak, a lengyelek legfőbb támogatójának mindig pontos képet rajzoló varsói magyar követ, Csekonics Iván augusztus 4-én küldött jelentésében láttnoki érzékkel fogalmazza meg, hogy „Franciaország mások iránti barátságát sohasem áldozta fel Magyarország függetlenségéért”, ahogy most, 1920-ban sem teszi ezt, s ezzel „a magyar nemzetet ismét Németország karjaiba tereli”. Az 1930-as évek második felében pontosan ez történt.

A nagy háború alatt Magyarország felszámolását hirdető, célirányosan szervezett és terjesztett propagandával szemben a legkülönbélebb eszmei beállítottságú magyar politikusok és híveik tehetetleneknek bizonyultak. Nem vették komolyan a veszélyt. Vagy elhárítására – az adott helyzetben – már alaptalan ábrándokból férceltek programot. És ez hiba volt, ami a politikában több mint bűn.